

A szleng és rokonai*

Mi a szleng?

A szleng azon jelenségek egyike, melyeket mindenki felismer, de senki nem tud meghatározni. Nem csupán definícióba csomagolni nehéz a szlenget, de elhatárolni sem könnyű olyan hasonló jelenségektől, mint a kollokvializmusok, a provincializmusok, a zsargon, a szaknyelv. Amint látni fogjuk, ezen területek egymásba folynak, és gyakran csak időpocsékolás a határvonal keresése.

Egy adott szlengkifejezés jellemzője, hogy párhuzamosan létezik egy másik, általánosabb kifejezéssel, amely ugyanarra utal. Vegyük csak a *chick* (tkp. csibe) szót, melyet néhány beszélő *girl* 'lány', illetve *young woman* 'fiatal nő' jelentésben használ. A *chick* és a *girl* közötti különbséget csak a használóikra történő utalással világíthatjuk meg. Néhányan azt mondják: *This chick is my sister* (tkp. ez a csibe a húgom). Mások: *This girl is my sister* (tkp. ez a lány a húgom). A *chick* szleng, a *girl* nem, mivel a *chick* szót csak a népesség kis hányada használja, míg a *girl* szót mindenki, beleértve a *chick*-et használókat is.

Gyakran mondják, hogy egy szlengkifejezés megszűnik szleng lenni, mihelyt szótári címszóvá válik. Nem ez az igazi próbája. Számos szlengkifejezést találunk annak rendje és módja szerint szótárba felvéve, mégis szlengkifejezések maradnak továbbra is. Egy kifejezés akkor veszíti el szleng jellegét, amikor kiszorítja elfogadott szinonimáját, vagy amint olyan jelentést vesz fel, melyet másképp nem lehet kifejezni. Ha például az emberek nem használnák többé a *girl* szót, s helyette mindenki a *chick*-re térne át, az többé nem lenne szlengkifejezés.

Ez nem egyszer megtörtént már. A *hot dog* (tkp. forró kutya) egykor szlengkifejezés volt, de ma már nem tekinthető annak. Amerikában senki sem menne oda a pulthoz „virslis szendvicset” rendelni. A *varsity* 'egyetemi sportválogatott', mely eredetileg a *university* 'egyetem' szó szleng összevonása, hasonló módon nyert el sajátos jelentést, melyet csak ez fejez ki, így többé nem szleng. Ha a *jazz* (tkp. közöszl) szó egy bizonyos zenei stílusra utal, nemigen tekinthető szlengnek, hiszen nincs elfogadottabb szó, mely erre a zenei stílusra utalna.

Természetesen a szleng bármely tárgyalásában felmerül az elfogadhatóság kérdése. A szleng lényegéből adódóan nem elfogadható. Minden kifejezésnek van választékosabb megfelelője is, de a beszélő bizonyos okokból a szlenget

* ROBERTS, PAUL: Slang and Its Relatives. In: Uő: *Understanding English*. 1958. = *Aspects of American English*. Szerk. ELIZABETH M. KERR-RALPH M. ADERMAN. New York-Chicago-San Francisco-Atlanta, 1963, 1971².

választja. Ez az ok lehet a beszélő vágya, hogy szellemesnek, okosnak vagy divatosnak tartsák. Még gyakrabban az a vágy munkálkodik, hogy a beszélő bizonyos nyelvhasználat révén bizonyítani kívánja, hogy egy bizonyos csoportnak tekintélyes tagja.

A szleng és a bűnözés

A bűnözők mindig is termékeny alkotói voltak a szlengnek, hiszen nyilvánvalóan kívül állnak a feddhetetlen társadalmon. Szándékosan mélyítik a szakadékot a nyelvi különbségek megsokszorozásával, és a különbségeket gyakran használják gyakorlati célokra, tehát arra, hogy felismerjék egymást, és hogy az ellenséges fülektől megvédjék társalgásukat. A tizenhetedik és tizennyolcadik századi angol bűnözők csoportjai a szleng — avagy ahogy akkoriban nevezték, a *cant* 'tolvajnyelv' — hatalmas szókincsét alakították ki, mely beszédüket a kívülálló számára szinte teljesen érthetlenné tette.

Napjaink szlengjének nagy része végső soron a törvény másik oldalán levőktől származik. Felismerhető ez például az amerikai pénzre utaló szavakban. Az általános értelemben vett pénzre ilyen kifejezéseink vannak, mint *dough* (tkp. tészta), *lettuce* (tkp. saláta), *green* (tkp. zöld) vagy *big green* (tkp. nagy zöld), *foldng stuff* (tkp. összehajtható) stb. Az egyes pénzegységeknek mind megvan a szleng megfelelője: az egydolláros bankjegy *singles* (tkp. egyes) vagy *fish* (tkp. játékpénz), az ötös *fin* (tkp. uszony), a tízdolláros *sawbuck* (tkp. fűrészbak), a húszas *double sawbuck* (tkp. kettős fűrészbak), a százas *C-note* (tkp. c-bankjegy) vagy *century* (tkp. század), illetve az ezres *grand* (tkp. nagyszerű). Mindezek régi, az idő próbáját kiállt kifejezések, és sok olyan ember előtt ismeretek, akik nem is álmodnának egy vegyesbolt kirablásáról. De egyértelmű, hogy olyan környékeken a leggyakoribbak, ahol a rendőrök is párban járnak.

Játékokban mindenhol használják a szlenget, de leggyakrabban azokban, amelyek többé-kevésbé rossz hírűek. A bridsnek és a golfnak is megvannak a maguk szlengkifejezései, ám a hazardjátékokban jóval többet találunk. A rulett, melyet estélyi ruhában is szoktak játszani, nem rendelkezik annyi szlengkifejezéssel, mint a kockázás vagy a póker, melyhez nem szokás általában kiöltözni. A pókerban a szlengkifejezések széles választékát találjuk, illetve találtuk, amikor a szerzőnek szolgálatkész barátja elmagyarázta a játékot. Tehát a kártyák közismert neve — *ace* 'ász', *deuce* 'kettes', *king* 'király' — mellett használják vagy használták még a *bull* (tkp. bika) vagy *bullet* (tkp. golyó) kifejezést az ászra, a *cowboy*-t a királyra, illetve a *pair of ducks*-ot (tkp. egy pár kacsa) a két kettes helyett. Két ász és két nyolcas a *dead man's hand* (tkp. holt ember keze), három tizes *thirty miles* (tkp. harminc mérföld) vagy *thirty miles of railroad* (tkp. harminc mérföld vasút), bármilyen flöss *all blue* (tkp. mind kék).

A pókernél is rosszabb hírű kockajátékban hasonlóképp nagyobb a szlengkifejezések előfordulása.

A szleng és a bűnözés kapcsolatát tetten érhetjük a drogkereskedelemben is, melynek szókincse a mozi és a televízió révén immár többé-kevésbé közkeletűvé vált. Maga a *dope* 'kábitószer' (tkp. lakk, műszaki adalékanyag) szó is szleng eredetileg, de jóval elterjedtebb a használata, mint a *narcotics*-é. A drogkereskedelem bővelkedik szakszavakban. A *marijuana* és *heroin* szavak ritkán fordulnak elő a kábítószerhasználók és -kereskedők körében, amit az a tény is igazol, hogy egy televíziós műsorban heroinról beszélő kábítószerfüggők az utóbbit a *groin*-ra rímelve ejtették ki.* A jelek szerint inkább a *H* avagy *big H* 'nagy H', illetve a *horse* 'ló' vagy *caballito* (kis lovat, lovakkal kapcsolatosat jelentő spanyol szó) szavakat használják. A marihuánát számos szleng elnevezéssel emlegetik, melyek közül a *hay* (tkp. széna) a legmaradandóbb. A kábítószerinjekciót *fix*-nek (tkp. belövés) nevezik. Befecskendezni a vénába annyi, mint *to mainline* (tkp. a főáramba juttatni). A drogkereskedő vagy díler a *pusher* (tkp. lökő). A drogfüggő a *junkie* (a *junk* 'heroin, kábítószer' [tkp. ócskaság] szó képzett alakja). Leszokni a kábítószerrel *to kick the habit* (tkp. ellenállni a szokásnak). Belátható, hogy egy kábítószerfüggő jó ideig tud a dolgairól anélkül beszélni, hogy bárki kívülálló megértené.

A zenészek szintén a szlengkifejezések termékeny forrásai. Itt is feltűnik a nagyobb vagy kisebb megbecsültség jelensége: a szimfonikus zenekarokban kevesebb szlengkifejezést találunk, mint a populárisabb zenei műfajok (dzsessz, szving, bebop, rock and roll együttesek) művészei között. Ezen a területen számos szlengkifejezés csak rövid életű, ám mások tovább megmaradnak. A legfiatalabb olvasók számára is ismerős lehet a *dig* 'megérteni; értékelni',* a *cool* 'kitűnő, remek' (tkp. hüvös), a *crazy* 'nagyon jó' (tkp. örült), a *cat* 'tehetséges zenész vagy hozzáértő zeneszerető' (tkp. macska), a *real* 'kifejezetten hatásos' (tkp. valódi).

Az iskolai szleng

A középiskolai és egyetemi szleng valószínűleg legalább annyit köszönhet a zene nyelvének, mint bármely más forrásnak. Az 50-es években több egyetemi tanárnak is meg kellett tanulnia, hogy a *dig that crazy course* 'tetszik ez a király óra' kifejezés egyik komoly fiatal neveltjétől nem kritika, hanem nagy elismerés. De az egyetemek szlengje inkább olyan kifejezésekkel van tele, melyek különösképp az iskolai tevékenységre jellemzőek. Számos terminus pusztán rövidülés: *math* < *mathematics* 'matematika', *prof* < *professor* 'tanár', *exam* < *examination* 'vizsga', *poly sci* < *political science* 'politológia', *econ* < *economics* 'közgazdaságtan', *phys ed* < *physical education* 'testnevelés'. Mások évről évre és campusról campusra változó nevek, kemény vagy könnyű kurzusokra,

* A szerző arra céloz, hogy a *heroin* szóban a hangsúly az első szótagon van, míg ha a *groin*-ra rímelve ejtik ki, a második szótagot hangsúlyozzák. A *groin* jelentése egyébként 'boltozat'. (A ford.)

** Itt a köznyelvi 'ás' jelentésű szótól független eredetű a szlengszó. (A ford.)

kemény vagy lágyszívű tanárookra, bukásra vagy átmenésre, tanulásra, puskázásra, a tanárnak való hízelgésre vonatkozóan (ez utóbbira az *apple-polishing* [tkp. almafényesítés] az egyik legmaradandóbb régi kifejezés). Vannak azokra szlengeterminusok, akik emelik a csoportátlatgot, és olyanokra, akik nem, diákpolitikusokra, diákújságírókra, dékánokra, rektorokra, futballjátékosokra, komoly diákokra, léha diákokra, diákegyesületi fiúkra és lányokra, diákegyesületen kívüli fiúkra és lányokra, csinos lányokra, egyéb lányokra, a lányokra általában. Mindenki és minden, mely a diákélettel kapcsolatos, megnevezhető szlengeterminussal ugyanúgy, mint egy általánosabbal.

A szleng grammatikai jellemzői

A szlengszavak elsősorban főnevek és igék, de szlengmelléknévek is léteznek. Bármely diákcsoporthoz egy adott időben egy bizonyos melléknévvel fejezi ki az általános elismerést. Ez bármi lehet, még egy újonnan alkotott hanghatás is. Olyasmi, mely beleillik az „ez nagyon ...” mintába, és arra utal, hogy a beszélő szereti azt az utalt dolgot. Amikor a szerző volt diák, ez a szó a *gruesome* (tkp. ijesztő) volt. Ha abban az időben az ember azt mondta: *She's a real gruesome girl* (tkp. ő igazán ijesztő lány), akkor ez alatt azt értette, hogy erősen vonzódik iránta, és a lány elnyerte a csodálatát.

Azóta szavak tucatjai vették át sikeresen a *gruesome* helyét. A szleng várható élettartama ebben az esetben nem túl nagy. Középkorú olvasók emlékezhetnek a *zorch* és a *George* szavakra, mely szavak egyaránt azt az igazságot illusztrálják, hogy ahhoz, hogy egy szó melléknévvé váljon, mindössze melléknévként kell használni. A *George*, mely körülbelül 1952-ig egy teljesen hétköznapi tulajdonnév volt, azonnal melléknévvé vált, amint az emberek így kezdték beszélni: *That's very George* 'ez nagyon jó', vagy még inkább: *That's real George* 'ez igazán jó'. Ezzel kezdődött az a tulajdonképp rövid életű gyakorlat, mellyel egyéb tulajdonneveket kezdték használni melléknévi szerepben: *That's real Robert* 'ez nagyon jó', *That's real Tom* 'ez nagyon rossz', *That's strictly Alexander* 'ez egészen eredeti'.

A szleng egyéb grammatikai jellemzőkkel is bír. Például szinte nyelvi törvényszerűség, hogy egy szleng jelentést felvevő rendhagyó szó szabályossá válik. Tehát a *slay* rendhagyó ige egy időben felvette korábbi 'ölni' jelentése mellé a 'nagyon érdekel, szórakoztat' szleng jelentést is: *You really slay me, kid* 'leenyűgözöl, kölyök.' Ebben a jelentésben sohasem veszi fel a régi múlt idejű *slew* alakot. Nem mondhatjuk, hogy *He slew me*, hanem mindig a *He slayed me* 'érdekelt engem' formát használjuk. Hasonló módon a *louse* 'tetű' többesszáma *lice*, amikor rovarokra utal, de *louses*, amikor emberekre.

A szlengkifejezések várható élettartama

Néha azt mondják, hogy a szlenggel az a baj, hogy szinte folyamatosan változik, hogy egy kifejezés már születésekor elavulttá válik. Természetesen igaz,

hogyan néhány kifejezés, főképp azok, melyeket gyorsan és intenzíven kezdenek használni, gyorsabban hervadnak el, mint a rózsza. Csak vegyük azt, hogy hangzanak manapság az ilyen elavult szavak, mint *zorch*, *George*, *hot 'jó'* (tkp. forró) (*hot music* 'jó zene'), *skirt* 'lány' (tkp. szoknya), *flame* 'barátnő vagy barát' (tkp. szenvedély), *squire* 'kísérő' (tkp. uraság).

Nem törvénytörő azonban, hogy rövid, ám boldog élet jut osztályrészül a szlengkifejezéseknek. Némelyik akár évtizedekig, évszázadokig fennmarad, sohasem válik igazán elfogadottá, és nem is hal ki. A *dough* szó ugyanolyan szívós, mint bármikor, bár továbbra sem elfogadott. A jelek szerint túléli a századot a *cop* 'rendőr', a *nuts* 'őrült' < *nut* 'fej' (tkp. dió), a *plastered* 'ittas' (tkp. bevakolt, betapasztott), a *wino* 'alkoholista' (tkp. a *wine* 'bor' szó spanyolos -o képzős alakja), a *limey* 'angol' < *lime-juicer* (tkp. citromléívó*), a *jalopy* 'rég, igénytelenebb autó' vagy a *cram* 'keményen tanul' (tkp. beletöm, belezsúfol). Sok ezer ilyen van, elég messze található az asztalfőtől, de biztos hellyel bírnak.

A szleng hatása

Az angoltanárokat sokszor illetik azzal a rágalmmal, hogy a szleng szüntelen üldözésének szentelték magukat, és akkor a legboldogabbak, amikor egy szlengterminust lefülelnek. Ez annak a súlyosabb vádnak is részét képezi, miszerint az angoltanárok nem is emberek. Mindenki használja a szlenget a beszéd természetes részeként, bár feltételezhetően igaz, hogy az életteli fiatalság jobban szeret a nyelvvel játszani, mint az idősebbek. Szintén igaz, hogy ami vidáman, pazarul és szellemesen hangzik a fiataloknak, idősebb fülek számára egyszerűen banális.

A szleng hatása szorosan kötődik a használója személyiségéhez. Ez nem csupán a szleng újdonságán, szellemességén vagy metsző élén múlik. A szerző emlékszik egy barátjára, aki olyan szlengszavak viszonylag kis skáláját használta, melyek nem voltak túl szellemesek, s hű is maradt ezekhez anélkül, hogy újabb kifejezéseket kezdett volna használni; ám társalgása mégis mindig élvezetesen sziporkázott, valószínűleg azért, mert ő maga volt sziporkázó egyéniség. Másrészt viszont egy másik személy mindig — mindig — a következő üdvözlő formulát használta: *Dig that crazy cat*. Általában mindezt a *Hey, hey!* kifejezéssel vezette be. Egyre fárasztóbb lett.

A szleng néha gyorsan terjed, de nem helyeződik át könnyen. Egy olyan személy, aki egy új csoportba kerül, és magával hozza a régi csoport szlengjét, akár azt is tapasztalhatja, hogy az általa használt nyelvet csodálják és utánozzák, de sokkal valószínűbb, hogy az emberek unalmasnak, affektátnak vagy zavaróan idegennek fogják találni. Ha ragaszkodik régi beszédéhez, és nem fogadja el az új csoportét, akkor azt fogja tapasztalni, hogy az emberek közlik: „Itt jön az a hülye, tűnjünk el gyorsan.”

* A brit tengerészeknek betegségek ellen kellett citromlevet fogyasztaniuk. (*A ford.*)

A szaknyelvi beszéd

A szlengnek nevezett nyelv észrevétlenül vegyül más nyelvváltozatokkal. Minden szakma vagy hivatás, foglalkozás vagy foglalatosság rendelkezik olyan terminusokkal, melyek többé-kevésbé sajátjai, és gyakran csak kissé vagy egyáltalán nem különböznek attól, amit szlengnek nevezünk. A szaknyelvi beszéd sokszor ugyanazt a célt szolgálja, mint a szleng: a csoportnak koherenciát biztosít, és kizárja a kívülállókat. Ha a kábítószerkereskedelmet szakmának tekintjük, akkor az olyan kifejezések, mint a *fix*, *mainline*, *horse*, *junkie* nem szlengszók, hanem az adott üzletág terminus technicusai.

A szaknyelvi terminusok gyakori példája a hajósoké. Mivel a tengerészek évszázadokon át elszigetelt életet folytattak, egész szókincset alakítottak ki, nemcsak a tengerrel kapcsolatos sajátos tevékenységekre, hanem olyanokra is, amelyek a szárazföldön más néven szerepelnek. Ily módon egy tengerész *ladder*-t (tkp. létra) mond *staircase* 'lépcső' helyett, *deck*-et (tkp. fedélzet) *floor* 'emelet' helyett, *bulkhead*-et (tkp. rekeszfal) *wall* 'fal' helyett, *head*-et (tkp. hajóorr) *toilet* 'mosdó' helyett, *companionway*-t (tkp. kabinlejárát) *corridor* 'folyosó' helyett, *galley*-t (tkp. hajókonyha) *kitchen* 'konyha' helyett, illetve a *fore* (tkp. orr-), *aft* (tkp. tat-), *port* (tkp. hajó bal oldalán levő) és *starboard* (tkp. hajó jobb oldalán levő) szavakat a *front* 'elülső', *back* 'hátsó', *left* 'bal' és *right* 'jobb' szavak helyett.

Ezeket a terminusokat más szakmabeliekhez hasonló módon sokszor féltékenyen őrzik. A hajót megtekintő szárazföldi ember, az első útján résztvevő inas mind kiválthatják a tengerész élénk gúnyolódását, ha tengeri fogalmakra szárazföldi szavakat használnak. Másrészt a szárazföldi ember akkor sincs jobb helyzetben, ha a megfelelő szakszavak ismeretével felvértezve száll fedélzetre. A második világháború alatt azok a fiatalok, akiket a szárazföldön képeztek ki, mielőtt hajókra osztották volna be őket, gyakran a megfelelő szavakkal kerültek a hajóra, és magabiztosan használtak ilyen kifejezéseket, mint *going below* 'fedélzet alá menni', *going aloft* 'fedélzetre menni', *galley*, *messroom* 'étkező', *fo'c'sle* < *forecastle* 'előfedélzet'. Ez ugyancsak zavarta a régieket, akik olykor úgy álltak bosszút, hogy következetesen a *going downstairs* 'lemenni' kifejezést használták a *going below* helyett, s a *going out on the front porch* 'kimenni az elülső csarnokba' kifejezést a *going to the bow* 'a hajóorrba menni' helyett.

A hajósok beszéde nyilvánvaló példája annak a fajta speciális nyelvnek, melyet bármely szakma vagy hivatás vagy foglalkozás, tulajdonképp bármely emberi tevékenység művelői használnak. A nyomdaipar, a birkózás, a fogászat, az autókereskedelem képviselői olyan terminusokat hoznak létre, melyeket csak ők használnak, s a külvilág nem. Az egyik különbség a szaknyelv és a szleng között az, hogy a szakterminus olyan tiszteletnek örvend, amilyennek a szlengkifejezés nem. Így elmondhatjuk, hogy a *dope addict* 'drogfüggő' jóval tiszteletreméltóbb, mint a *junkie*, a *policeman* 'rendőr', mint a *cop*. Am aligha mondhatjuk azt, hogy a hajón a *wall* nagyobb tiszteletnek örvendene, mint a *bulkhead*.

Kollokvializmusok

A szleng és sok szaknyelv is észrevétlenül vegyül a nyelv azon széles területével, melyet kollokvializmusnak nevezünk. A *kollokvialis* eléggé homályos szó, különféle emberek számára különféle dolgokat jelent, de legáltalánosabban olyan szavakat és szerkezeteket, melyek sokkal gyakoribbak a beszélt, mint az írott nyelvben. Mint ilyen, magában foglalja a szlenget, de nem csak arra korlátozódik. Kollokvializmus alatt minden olyan formát értünk, amelyet az emberek — a műveltek és a műveletlenek egyaránt — használnak társalgásban, de igyekeznek elkerülni írásban. További megkülönböztetés az, hogy a *s z l e n g* inkább szavakra, mint kifejezésekre vonatkozik, míg a *k o l l o k v i a l i z m u s* jelenthet szót, kifejezést, mondatot, sőt a megnyilatkozás egész hanghordozására vonatkozhat.

Hasonlítsuk össze a következő mondatokat: *He better take it easy* 'bár inkább nyugodtan csinálná' és *He should proceed carefully* 'gondosan kellene cselekednie'. Mindkettő elhangozhat olyan ember szájából, aki kifogástalan nevelésben részesült, s írásban ugyanúgy, mint beszédben. A különbség egyszerűen csak a gyakoriságban és a valószínűségben rejlik. Az ember inkább a *He better take it easy* mondatot használja, ha fesztelenül társalog valakivel egy közös barát tetteiről. Valószínűbb viszont, hogy ha levelet írunk egy újságnak, a *He should proceed carefully* mondatot használjuk.

Kollokvializmusokat nem nehéz találni, hiszen mindennapi társalgásaink nagy részét ezek teszik ki. Találomra össze is hasonlíthatunk olyan kollokvialis és irodalmi kifejezéseket, mint a *do your darndest* (tkp. tégy meg mindent, amit csak bírsz) és *strive* 'iparkodj', *put something over on someone* (tkp. valamit áttett valakin) és *fool* 'becsap', *lend a hand* (tkp. add kölcsön a kezed) és *assist* 'segít', *kept his mouth shut* (tkp. befogta a száját) és *refused to divulge something* 'nem volt hajlandó elárulni valamit', *hit the books pretty hard* (tkp. keményen ráállt a könyvekre) és *studied diligently* 'szorgalmasan tanult', *an awfully cute kid* (tkp. szörnyen vonzó srác) és *a strikingly handsome young man* 'feltűnően jóképű fiatalember', *who you trying to fool* (tkp. kit akarsz hülyévé venni) és *whom are you seeking to mislead* 'kit akarsz félrevezetni'.

Modern tendenciák

A történelem bizonyos időszakaiban az emberek úgy gondolták, hogy az írás annál jobb, minél messzebb van az élő beszédtől, s hogy ily módon a kollokvializmusokat rendszeresen kerülni kell. De ez napjainkat nemigen jellemzi. Természetesen ha az ember fennköltnek akar tűnni — és az ember néha fennköltnek akar tűnni —, akkor emelkedett nyelvet használ, és tartózkodik olyan kifejezésektől, melyeket ingujjban, gyömbérsőr mellett használunk. Ha egy cégnél akar az ember elhelyezkedni, jelentősen ronthatja az esélyeit, ha így ír: *I sure hope you'll let me take a crack at the job. I got a notion I'd do real well at it. Sure*

would try anyhow. 'Szóval remélem, kapok egy esélyt a munkára, az az érzésem, hogy jó lennék. Mindenesetre tutira megpróbálnám.' Általában sokkal ésszerűbb így írni: *I am hoping that you will find it possible to try me in the position. I feel that I would be able to do the work successfully. Certainly I would try very hard.* 'Remélem, lehetőség nyílik arra, hogy képességeimet próbára tegyék. Úgy érzem, sikeresen meg tudok felelni egy ilyen munka kihívásainak. Mindent elkövetnék, hogy ezt bebizonyítsam.'

Tagadhatatlan azonban, hogy az írás manapság nagymértékben kollokvializálódik. Nemcsak a reklámyelvben, mely mindig is pajtáskodó volt, hanem többé-kevésbé komoly könyvekben, folyóiratbeli cikkekben, újságok riportjaiban is az a tendencia, hogy minél inkább az élő beszéd szavait és ritmusát tükrözzék. Manapság például egyre jellemzőbb az összevont alakok: *don't, shouldn't, he'll* használata a *do not, should not, he will* helyett. A köznyelvi, tájnyelvi vagy akár szlengszavakat gyakran részesítik előnyben a választékos szavakkal szemben, s az írók kevesebb figyelmet szentelnek az iskolai nyelvtan nüanszainak, mint elődeik.

Ennek a tendenciának a magyarázata kétségkívül társadalmi változásokban rejlik. A népességnek manapság nagy százalékát képviseli a művelt osztály, mely korábban meglehetősen zártkörű csoport volt. Az olvasást és az írást még száz évvel ezelőtt is viszonylag kevesek előjogának tartották, ma mindenkié. Manapság az írók nem a vidéki klub köréhez szólnak, hanem mindenkihez a városban, s megpróbálnak mindenki nyelvén beszélni.

Ám nagyon nem kellene erőlködniük. Az írásnak mindenek fölött következetesnek, természetesnek és őszintének kellene lennie, s azt az író, aki a *jus' us plain folks* (tkp. csak mi, egyszerű emberek) módján közelíti meg a dolgokat, szélhámosnak könyvelik el mind az egyszerű emberek, mind a nagyvilágiak. Íme itt egy példa a senki nyelvére egy müzlisdobozról:

Often, when I'm out ridin' the range, I find myself thinkin' about all the daredevil deeds the Indian Chiefs did in days gone by, and of the unforgettable adventures of the gallant scouts and frontiersmen who met them in battle. I reckon all you young pardners of mine would like to hear all about them, too! (Gyakran, mikor a prérin lovagolok, azon találom magam, hogy az indián főnökök vakmerő tettein merengek, és a hős harcosok és pionírok felejthetetlen kalandjain, akikkel csatáztak. Úgy vélem, ti, ifjú társaim, mindent meg akartok rólok tudni.)

Még a legifjabb társnak is lehet egy olyan gyanúja, hogy ez a cowboy legfeljebb az írógépe prérijén szokott lovagolni.

Klisék

A színpompás nyelvezettel, akár a szlengre, akár valamely másikra gondolunk, az az egyik gond, hogy fakul a színe. Amikor először hallunk és értünk meg egy olyan kifejezést, mint a *Dig that crazy cat*, akkor kivételesen kifejező-

nek, pikánsnak és megkapónak fogjuk találni. A második alkalommal már nem lesz ennyire izgalmas. A tizedik alkalommal semmilyen hatása nincs már. Az ötvenedik alkalommal kissé az idegeinkre megy. Az ötszázadik alkalommal az ember szívesen fejbe vágna a beszélőt egy harsonával.

Ha a nyelv eleve nem színdús, akkor nem fakul ki. Ötszázszor is meghallgathatjuk azt a mondatot, hogy *Listen to that musician* 'figyeld azt a zenészt' anélkül, hogy nagyobb fájdalmat éreznénk, mint először. A klisék avagy közhelyek egyszerűen kiszáradt metaforák, szóképek. Élénk kifejezésmódok, melyek már lelassultak.

Az első személy, aki azt mondta: *It was like walking on eggs* 'olyan volt, mintha tojásokon járnál', egy igazán ügyes hasonlatot talált. Amikor az első alkalommal olvassuk ezt, nemcsak azt az információt kapjuk, hogy a helyzet kényes volt, hanem egy olyan képet, mely megerősíti és bevési az elmébe az üzenetet. De ez csak az első alkalommal történik. Később csak azt az információt kapjuk, hogy a helyzet kényes volt, illetve azt is, hogy az író nem túl találékony. Ugyanez a helyzet a következőkkel: *He fought like a tiger* 'küzdött, mint egy tigris', *He behaved like a lamb* 'birka módra viselkedett', *He ran like a deer* 'futott, mint egy szarvas', *He ate like a pig* 'úgy evett, mint egy disznó', *He took a powder* 'angolosan távozott' (tkp. kiment bepúderezni az arcát), *He pulled the wool over my eyes* 'port hintett a szemembe' (tkp. szemembe húzta a parókát), *He's all wool and a yard wide* 'igazi, hamisítatlan' (tkp. egy yardnyi tiszta gyapjú), *She's pretty as a picture* 'olyan szép, mint egy festmény', *He spelled out the government's policy* 'kifejtette, vázolta a kormány politikáját' (tkp. kibetűzte a kormány politikáját), *We'd better shake a leg* 'inkább táncoljunk' (tkp. jobb lesz, ha megrázzuk a lábunkat), *An ocean of faces looked up at him* 'arcok tengere nézett rá fel', *A forest of masts filled the harbor* 'árbcok erdeje töltötte meg a kikötőt', *She led him a merry chase* 'ügyesen elszökött előle; vesztegette az idejét' (tkp. vidáman üldöztette magát), *It slid off him like water off a duck's back* 'lepergett róla, mint víz a kacsra hátáról', *You can't fly on one wing* 'nem repülhetsz fél szárnnyal', *He was drunk as a lord, but his brother was as sober as a judge* 'részeg volt, mint egy lord, de a bátyja józan, mint egy bíró'. Mindezek egykor többé-kevésbé hatásos kifejezések voltak.

Az emberek bizonyos csoportjai több kliséet használnak, mint mások. A politikusok megrögzöttek, és némely kliséik, mint a *point with pride* 'büszkén emeli ki' vagy a *view with alarm* 'aggodalommal figyel' túl nevetségesekké váltak. A sportújságírók és -riporterek szintén nehezen kerülhetik el a közhelyeket. Csak gondoljunk ilyen kifejezésekre, mint *the fourth and final quarter* 'negyedik és utolsó negyed' (tudjuk, hogy egy baseballmeccs negyedik negyede az utolsó, de a riporterek ezt ritkán mulasztják el kiemelni), *the bags are bulging* (tkp. a zsákok domborodnak), *circus catch* 'látványos labdafogás' (tkp. cirkuszi fogás), *smart little field general* 'középhátvéd' (tkp. ügyes kis tábornok). Minden középhátvéd ügyes kis tábornok, igaz, némelyikük varázsló is. A vízszintes ütések

a külsőmező felé haladva mindig süvítenek, hacsak nem mennek túl valamin, mint például az egyes védőn, amikor is elfütyülnek. A dobók főleg nagy jobbkezesek vagy kis balkezesek. A sikeres játékosok előretörnek a hajrában.

Méltányosságból azonban el kell ismernünk, hogy a sportújságírók és a sportriporterek legalább annyi együttérzést érdemelnek, mint kritikát. Napról napra, évről évre olyan tevékenységekről kell beszámolniuk, melyekben ugyanazon elemek ismétlődnek vég nélkül. Mi több, mindezt lelkesen kell tenniük. A sportriporternek nemigen áll módjában, azt közölni, hogy a mai meccs rutinszerű, és a játékosok átlagos képességűek. Ehelyett minden szombaton arról kell szövegelnie, hogy hosszú idő óta ez a legizgalmasabb mérkőzés, melynek ő és kollégái részesei lehetnek, és hogy azt kívánja, bárcsak a szurkolók is ott lehetnének a stadionban vele együtt, hogy végignézzék, ahogy ez a két remek csapat a lelkét is kiteszi.

A klisék elkerülése

A klisé minden író ellensége. A jó írók állandóan küzdenek a klisék ellen, de még a legjobb köztul is csak keveseknek adatik meg a gyakori győzelem. Minél közhelyesebb egy kifejezés, annál könnyebben jut az ember eszébe, annál valószínűbb, hogy a mondatba illik. Tegyük fel, hogy egy tömeget szeretnénk leírni, és nem akarjuk annyival elintézni, hogy nagy tömeg volt. Szeretnénk elkápráztatni az olvasót a tömeg méretével. Arcok tengere — jut eszünkbe, és már írjuk is. A baj csak az, hogy olyan sokan leírták már ezt mások, hogy a kifejezés teljesen vérszegénnyé vált. Nem jelent többé mást, mint hogy nagy tömeg, tehát akár azt is írhattuk volna, hogy nagy tömeg, és ezzel el is intéztük.

A klisék főleg a fiatal írókat fenyegetik, hiszen ők nem feltétlenül ismerik fel a klisé voltukat. Az arcok tengere olyan benyomást tehet rájuk, hogy csodálatos új szóképp, nemcsak kifejező, de eredeti is. A probléma egyetlen megoldása a tapasztalat. Ahogy olvasóként egyre érettebbekké válunk, egyre ügyesebben ismerjük fel a nyelvi kliséket. De a legfőbb megoldás az, hogy tanuljunk meg bizalmatlannak lenni azzal a csábító kifejezéssel szemben, mely túl gyorsan eszünkbe jut. Elég ésszerű azt feltételezni, hogy a könnyen jött metafora előtünk már ezreknek is eszébe juthatott.

Könnyű klisékben írni, beszélni, gondolkodni, hisz ezt teszi a legtöbb ember. Nem maguk gondolkodnak, hanem hagyják a köztudatot gondolkodni maguk helyett. Nyelvük nem személyes, hanem általános, közkeletű mondatokból áll, melyekben csupán néhány nevet változtatnak meg, hogy illeszkedjen az adott helyzethez. Semmi bűn nincs abban, ha valaki klisékben gondolkodik, és senki sem kerülheti el őket teljesen. Ám azok, akik még csak nem is próbálkoznak, lustaságukat és középszerűségüket árulják el.

(Fordította Várnai Judit Szilvia)